

JEL classification: M21, Business Economics

M. K. Karimbergenova,
Doctor PhD, Associate Professor,
S. Toraigyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, The Republic of Kazakhstan

THE MOST PERSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF FAMILY BUSINESS IN PAVLODAR REGION

Abstract

Purpose – the purpose of the study is to identify promising areas for the development of family entrepreneurship in the Pavlodar region, as well as to identify socio-economic aspects of managing family business.

Methodology – the article used a set of economic and general scientific methods: monographic, abstract-logical, economic-statistical, structural-functional analysis and synthesis, a systematic approach.

Originality / value – in spite of the fact that a large number of works have been enlightened recently in the study of small business, problems of family entrepreneurship are still relevant and insufficiently studied, since often this form of small business is not even identified as an independent object of research. The issues of forming an effective state policy to support family entrepreneurship, as well as its study as an independent economic category, require additional consideration.

Findings – originally entrepreneurship originated precisely as a family business. Later, the emergence and development of various forms of property allowed us to talk about the family and entrepreneurship as independent categories. In the modern economic literature, entrepreneurship is viewed from various positions: political, economic, organizational, managerial, socio-psychological. In fact, a family enterprise can be considered any enterprise, most of the property or management of which belongs to members of the same family, some of whom directly work in this enterprise. The problems facing the enterprise of family business in the Kazakh economy at the present stage are revealed. Ecological tourism can become a modern direction in development of family business in Pavlodar region.

Keywords – entrepreneurship, family business, small business, regional development, state policy of supporting family entrepreneurship.

УДК 334.722:005(574.25)

М. К. Каримбергенова,
доктор PhD, қауымдастырылған профессор,
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ, Қазақстан Республикасы

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ БИЗНЕСТІ ДАМУДЫҢ ЕҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫ БАҒЫТТАРЫ

Аннотация

Зерттеу мақсаты – Павлодар облысындағы отбасылық кәсіпкерлікті дамытудың перспективті бағыттарын, сонымен қатар отбасылық кәсіпкерлікті басқарудың әлеуметтік-экономикалық аспектілерін анықтау.

Әдіснама – мақалада экономикалық және монографиялық, дерексіз-логикалық, экономика-статистикалық, құрылымдық-функционалдық анализ және синтез, жүйелік тәсіл сияқты жалпы ғылыми әдістер қолданылды.

Ерекшелігі/құндылығы – шағын кәсіпкерлікті зерттеуге соңғы уақытта көп көңіл бөлінгенмен, отбасылық кәсіпкерлік мәселелері әлі де өзекті және жеткіліксіз зерттелген, өйткені көбінесе шағын бизнестің бұл түрі жеке зерттеу объектісі болып бөлінбейді. Отбасылық кәсіпкерлікті жеке экономикалық категория ретінде зерттеу және де оны қолдаудың тиімді мемлекеттік саясатын қалыптастыру сұрақтары қосымша талқылауды талап етеді.

Қорытындылар – алғашында кәсіпкерлік отбасылық бизнес ретінде пайда болған. Кейіннен, меншік нысандарының көптүрлілігінің пайда болуы және дамуы кәсіпкерлік пен отбасы жайлы тәуелсіз категориялар ретінде айтуға мүмкіндік берді. Қазіргі экономикалық әдебиеттерде кәсіпкерлік әртүрлі позициялардан қарастырылады: саяси, экономикалық, ұйымдастырушылық-басқарушылық, әлеуметтік-психологиялық. Іс жүзінде отбасылық кәсіпорын болып отбасы мүшелерінің бір бөлігі осы кәсіпорында жұмыс жасайтын, мүліктің немесе басқарудың көп бөлігі осы отбасының мүшелеріне тиесілі кез келген кәсіпорын саналады. Қазіргі кезеңде қазақстандық экономикадағы отбасылық кәсіпкерлігіндегі кәсіпорынның алдында тұрған мәселелер. Павлодар облысындағы отбасылық бизнесті дамытудың қазіргі бағыты экологиялық туризм болуы мүмкін.

Түйінді сөздер – кәсіпкерлік, отбасылық бизнес, шағын бизнес, аймақтық дамыту, отбасылық кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік саясаты.

Қазақстан Республикасында отбасылардың әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу мемлекеттік қолдаудың дотациялық механизмдеріне өздігінен қамтамасыз ету және өз-өзіне жеткіліктілік үшін мүмкіндіктерді тудыру үшін шаралар қосылатын кезде, оның ішінде шағын кәсіпкерлікті дамыту және отбасылық бизнесті қолдау шараларының кшенін жүзеге асыру кезінде ғана табысты болуы мүмкін.

Отбасылық бизнесті ұйымдастырудың перспективасы «отбасылық бизнес» немесе «отбасылық кәсіпкерлік» ұғымдық аппаратын заңнама жүзінде анықтаумен байланысты. 2015 жылғы 29 қазандағы Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексінде келтірілген «шаруа (фермерлік) шаруашылығының ортақ меншігі немесе жекешелендірілген тұрғын үйге бірлескен ортақ меншік негізінде жүзеге асырылатын отбасылық кәсіпкерлік» анықтамасы (32-бап. Бірлескен кәсіпкерлік) отбасылық бизнестің мәнін жеткілікті түрде терең ашпайды. Барлық қалған нормативтік құқықтық құжаттарда отбасылық кәсіпкерліктің жалпы ұғымы қолданылады [1].

Классикалық экономикалық әдебиетте ұсақ тауарлық өндіріс нысаны ретінде шағын, оның ішінде отбасылық кәсіпкерлікті зерттеуге ерекше көңіл бөлінді, бұл А. Смиттің, Р. Кантильонның, Д.С. Мильдің, В. Зомбарттың, М. Вебердің, Й.А. Шумпетердің, К. Маркстың және т.б. еңбектерінде көрінісін тапты. Экономикалық, қаржылық мәселелерді, сондай-ақ шағын кәсіпкерлікті, оның ішінде шағын отбасылық кәсіпкерлікті ұйымдастыру және дамыту мәселелерін теориялық әзірлеуде заманауи ғалымдар Л.И. Абалкинның, А.И. Агеевтың, Г. Л. Багиевтің, А. В. Бусыгинның, А. Г. Грязнованың, В. Я. Горфинкельдің, Н. М. Захаровтың, А. И. Иофенің, В. В. Карповтың, Е. В. Маркинаның, В. Г. Павлюченконың, Ю. А. Петрованың, В. Д. Рудневтың, Г. Л. Тульчинскоштың, В.А. Швандардың, А.Ю. Чепуренконың, Л.В. Фёдоровтың, Т.А. Федотовскаяның және т.б. ғылыми еңбектері үлкен рөл атқарды.

Алайда, шағын кәсіпкерлік саласында көптеген зерттеулердің жасалғандығына қарамастан, қазақстандық шағын кәсіпорындардың бірқатар мәселелері одан әрі зерттеулер жасауды талап етеді.

Дамудың заманауи кезеңінде шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі айтарлықтай өсті, өйткені ол нарықтық конъюктураның өзгерістеріне жоғары бейімділігімен сипатталады, халықтың жұмыспен қамтылуының өсуіне әкеледі, қуатты антимонополиялық потенциалға ие.

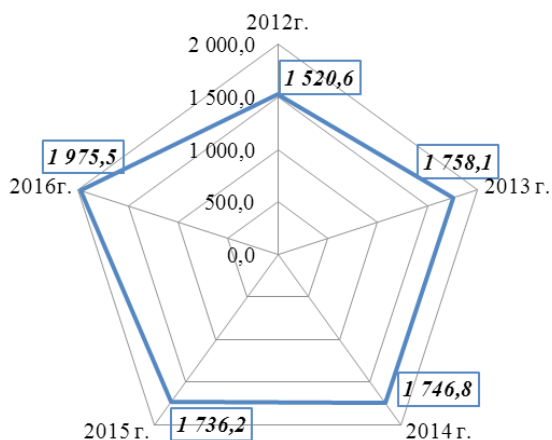
Ел Президенті 2018 жылдың 15 ақпанында 7 басымдылықтан тұратын 2025 жылға дейін жаңа Стратегиялық жоспарын бекітті. Басымдылықтарың бірі ретінде «Бәсекелестік және бәсекеге қабілетті бизнес» кәсіпкерлікті дамыту шығады, оның шеңберінде елдің ЖІӨ-де ШОБ үлесінің 26,8 дан 35 пайызға дейін өсуі ұйғарылады. Бұл жағдай ШОБ дамыту Үкімет ұмысының маңызды басымдылықтарының бірі екендігін растайды. Облыста ШОБ дамуына «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдаудың және дамытудың бірыңғай бағдарламасы (ББЖК-2020) ықпал етеді. 2016 жылы «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдаудың және дамытудың бірыңғай бағдарламасын жүзеге асыруға республикалық бюджеттен 3 749,2 млн. теңге бөлінді.

Қазіргі уақытта көптеген ақпараттық сайттар бар, оларды тек қарап шығып, кәсіпкер шағын кәсіпкерлікті қолдау институттарының бары жөнінде қорытынды жасай алады. Бизнес-жобаны жүзеге асыра отырып, кәсіпкер жобаның кез-келген кезеңінде қолдау алу үшін жүгіне алады. Шағын және орта бизнесті қолдау ұйымдары 1 кестеге сәйкес ұсынылған.

1 кесте – Шағын және орта бизнесті қолдау ұйымдары

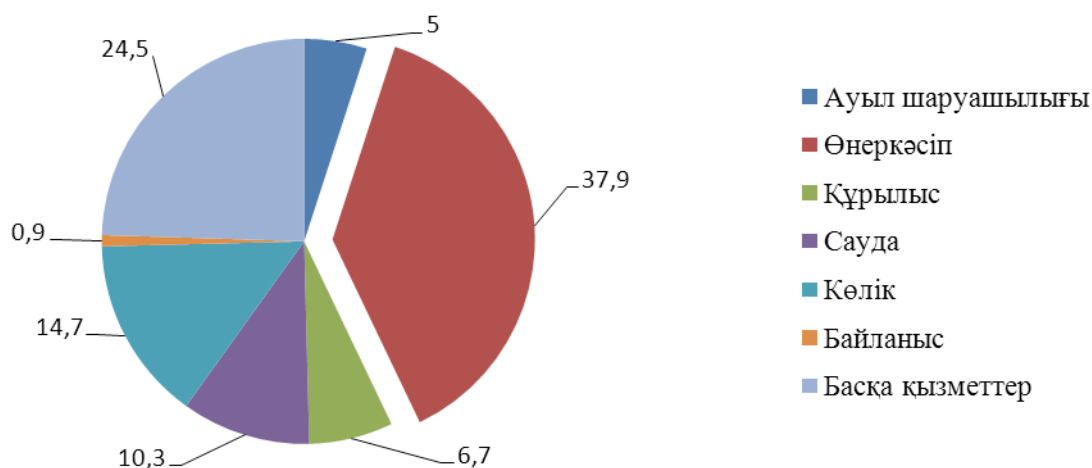
Бизнес-жобаның кезеңдері	Шағын және орта бизнесті қолдау ұйымдары
Ізденіс зерттеулері, ФЗТКЖ	- Қазақстанның отбасылық бизнес қауымдастығы («Әулет» жобасы); - «Атамекен» ҰКП (Бизнес-Бастау); - Даму-франчайзинг; - Коммерцияландыру орталығы және Бизнес-акселератор.
Жобаны қаржыландыру мәселесі	- «Даму» КДҚ АҚ (Бизнестің жол картасы 2020); - меншікті қаражат; - бизнес-періштелер; - НАТР АҚ (гранттық қаржыландыру); - «Несиелік аграрлық корпорация» АҚ; - Даму-лизинг; - «KAZNEX INVEST» АҚ; - «ҚазАгроФинанс» АҚ; - «Аграрлық несиелік корпорация» АҚ; - «Ауыл шаруашылығын қаржылық қолдау қоры» АҚ.
Коммерция алдындағы зерттеу (бизнес-жоспарды әзірлеу, патенттеу, тәжірибелік үлгі жасау)	- «Даму» КДҚ АҚ (Бизнестің жол картасы 2020); - «Атамекен» ҰКП (Бизнес-Бастау); - Халықаралық StartUp Академия; - «СПК» АҚ
Жобаны іске қосу	- «Даму» КДҚ АҚ (Бизнестің жол картасы 2020); - «Атамекен» ҰКП (Бизнес-Бастау); - «KazakhExport» Экспорттық сақтандыру компаниясы» АҚ.
Ескертпе – Автормен әзірленді	

Павлодар облысы – Қазақстан Республикасының солтүстік-шығыс бөлігінің индустриалды және экономикалық дамыған өңірі. Облыс ел экономикасына маңызды үлес енгізеді. 2016 жылдың қорытындылары бойынша жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) жалпыреспубликалық кескінде 4,21%-ды құрайды. 2012-2016 жылдары кезеңінде номиналды көріністе ЖӨӨ 1 520,6 млрд. теңгеден 1 975,5 млрд.теңгеге дейін ұлғаюы байқалады, бұл 1 суретке сәйкес көрсетілген.

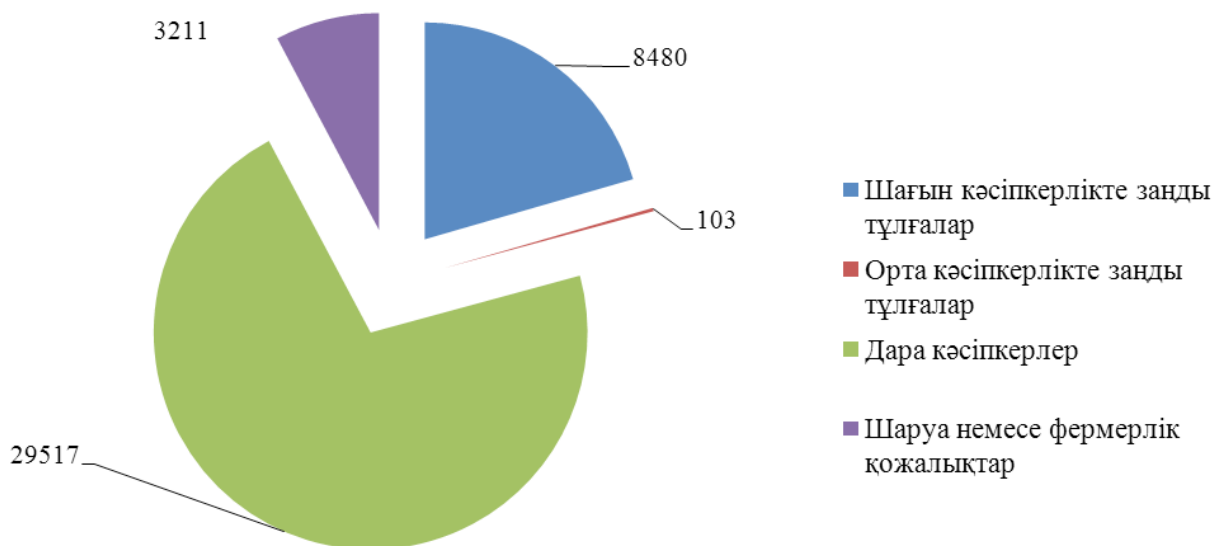
1 сурет – 2012-2016 жж. Павлодар облысының жалпы өңірлік өнімі, млрд.тенге [2]

Облыстың ЖӨӨ құрылымында өнеркәсіптің үлесі басым - 37,9%, оның ішінде тау-кен өнеркәсібі – 4,9%, өңдеуші – 27,2%, электрмен жабдықтау – 5,4%, сумен жабдықтау – 0,4%. Павлодар облысының жалпы өңірлік өнімінің құрылымы 2 суретке сәйкес ұсынылған.

2 сурет – 2016 ж. Павлодар облысының жалпы өңірлік өнімінің құрылымы, пайыз [2]

ШОБ субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлердің үлесі 71,4%-ды құрады, шағын кәсіпкерлікте заңды тұлғалар – 20,5%, шаруа немесе фермерлік қожалықтар – 7,8%, орта кәсіпкерлікте заңды тұлғалар – 0,3%. 2017 жылы меншік нысандары бойынша шағын және орта бизнес субъектілерінің құрылымы 3 суретке сәйкес көрсетілген.

3 сурет – 2017 жылы меншік нысандары бойынша шағын және орта бизнес субъектілерінің құрылымы, бірлік [2]

Әрекет ететін ШОБ ең үлкен саны Павлодар қаласында – жалпы саннан 8480 немесе 57%, 2 кестеде көрсетілген.

2 кесте – 2017 жылы ШОБ әрекет ететін субъектілерінің саны [4]

	Бар-лығы	Мен-шікті сал-мағы	оның ішінде			
			шағын кәсіпкерлікте заңды тұлғалар	орта кәсіпкерліктер заңды тұлғалар	дара кәсіпкерлер	шаруа немесе фермерлік қожалықтар
Павлодар облысы	41 311	100	8 480	103	29 517	3 211
Павлодар	23 683	57	6 186	66	17 331	100
Ақсу	2 523	6	213	4	2 109	197
Екібастұз	7 708	19	1 575	23	5 872	238
аудандар:						
Ақтоғай	470	1,1	31	1	248	190
Баянауыл	1 173	2,8	73	1	632	467
Железинка	661	1,6	55	1	418	187
Ертіс	889	2,2	51	2	580	256
Қашыр	846	2	55	1	513	277
Лебяжье	468	1,1	19	-	267	182
Май	430	1	29	-	244	157
Павлодар	1 112	2,7	93	2	456	561
Успенка	554	1,3	35	-	317	202
Шарбақты	794	1,9	65	2	530	197

Ескертпе – [3] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды

Әрекет ететін заңды тұлғалардың қызметінің салалық құрылымы көрсеткендей, өңдейтін өнеркәсіпте кәсіпорындардың үлесі басым – 7,9% және білім беру – 8,1%, бұл 4 суретке сәйкес көрсетілген.

4 сурет – 2016 жылы экономикалық қызмет түрлері бойынша әрекет ететін заңды тұлғалардың құрылымы, пайыздарда [3]

Талдау көрсеткендей, 2016 жылы орта кәсіпорындардың арасында мемлекетке тиесілі кәсіпорындардың үлесі басым. Шағын бизнес жеке меншікте шоғырланған 3 кестеде көрсетілген.

3 кесте – 2016 жылы меншік нысандары бойынша ШОБ тіркелген субъектілер, бірлік

Атауы	Бар-лығы	Мем-ле-кет-тік	Жеке	Мемле-кеттің қатысу-ымен (шетелдік қатысуынсыз)	Бірлескен кәсіпорындар	Басқа мемлекеттердің, олардың заңды тұлғаларының және азаматтарының меншігі
Шағын	12415	1 393	12 518	32	230	477
Орта	224	122	98	3	3	9
Ескерту – [14] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды						

Отбасы мүшелерінің бірінің өз ісін бастап кетуі қалғандарын оған қосылуға мәжбүрлейді, өйткені елде лайықты төлем төленетін жұмыс орындары өте аз. Оған қоса, отбасы – адамдар толық өзара сенімді пайдаланатын жалғыз дерлік түзіліс. Әдетте, отбасылық бизнес мыналармен ұсынылған:

- сұлулық салондарымен;
- IT-саладағы жұмыстармен;
- шағын қонақүйлермен;
- «үй-бизнес» өзара байланысымен (шағын наубайханалар, шаруа қожалықтары, автошеберханалар, сауда дүкендері және т.б.);
- бос уақыты ұйымдастырумен және т.б [7].

Отбасылық бизнес еңбек қызметінің кез-келген басқа түрінен отбасы мен жұмыстың тығызы өзара байланысқандығымен ерекшеленеді. Отбасының барлық мүшелері бір іспен айналысады, осы кезде, нақты жағдайға байланысты, барлық отбасы мүшелеріне ыңғайлы болатындай жұмыс графигі мен еңбектің бөлінуі мүмкін. Сонымен бірге, отбасылық фирма ретінде қалу үшін компанияның өзі, сондай-ақ оның меншікті капиталы отбасы қолында қалуы және мұрагерлікке берілуі тиіс. Отбасылық бизнестің заңды анықтамасына келетін болсақ, «отбасылық кәсіпкерлік» сияқты ұғым ресейлік заңнамада фермерлік шаруашылық шеңберінде ғана қаралады, осылайша, «Шаруа (фермерлік) қожалықтар туралы» федералдық заңда шаруа (фермерлік) қожалық туысқандықпен және (немесе) белгілі бір қасиетпен байланысқан, жалпы иелікте мүлкі бар және жеке қатысуларына негізделген өндірістік және басқа шаруашылық қызмет атқаратын азаматтардың бірлестігі ретінде қарастырылады.

Қазақстанның Отбасылық бизнес қауымдастығының мәліметтеріне сәйкес, республикада отбасылық кәсіпкерлік ШОБ жалпы үлесінен 70 пайызды құрайды.

Өрекеттегі бағдарламалардың ешбірінде отбасылық бизнесті дамыту бағыттары жоқ (Мысалы, Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған бағдарламасында, БЖК-2020, Қазақстан Республикасының Салық кодексінде, Азаматтық кодексінде, Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған тұжырымдамасында).

Алғаш рет Қазақстанда «Әулет» отбасылық кәсіпкерлікті дамыту жобасы жүзеге асырылып жатыр. Ұйымдастырушылары Банк Хоум Кредитпен, Қазақстанның Франчайзинг Қауымдастығымен, Іскерлік әйелдер кеңесімен және Almaty Management University серіктестікте Қазақстанның Отбасылық Бизнес Қауымдастығы болып табылады. «Әулет» жобасын жүзеге асыру келесі міндеттерді көздейді:

- ҚР халқының қаржылық білім мәдениетін жоғарылату;
- қазақстандық отбасылар үшін тұрақты қаржылық платформаны құру;
- әр-түрлі жас топтары мен географиялық қатыстылыққа ие отбасы мүшелерінде кәсіпкерлік дағдыларды дамыту;
- отбасы ресурстарының негізінде жоба шеңберінде тиімді серіктестіктерді құру.

Отбасылық кәсіпорындардың көбі, яғни иелері туысқандар болып табылатын заңды тұлғалар шағын кәсіпкерлік субъектілері болып табылады. Бүгінгі күні ШОБ қолдауды қамтитын барлық дерлік құрал-саймандар бар, алайда бірыңғай механизм ретінде оларды нақты жүзеге асыру үшін тұтқалар орнату керек.

Өнімді жұмыспен қамту мен жаппай кәсіпкерлікті дамыту бойынша бағдарлама қабылданды, оның шеңберінде номиналды мөлшерлемесі 6%-дан аспайтын 18 млн. теңгеге дейін шағын несиелер беріледі.

Қаржылық қолдаумен қатар заңнамалық қолдау да көрсетіледі – бизнесті қайта реттеу бойынша шаралар жасалып жатыр. Бүгінгі күні рұқсаттардың саны үш еседен астам қысқарды және мемлекеттік бақылау және қадағалау функцияларын тексеру жасалды. Іріктеме тексерістерді өткізудің әрекеттегі тәртібінен және ерекше тәртіп бойынша тексерістердің көп бөлігінен бас тартуды ұсынатын тәжірибелік ұсынстар пысықталды.

Сондай-ақ бизнес мемлекеттік органдарға есептемелерді және мәліметтерді ұсынуының заңнамасын тексеру бойынша жұмыс аяқталды. Атқарылатын жұмыстың бірінші кезеңінде шамамен 1600 ақпараттық талапты 30%-ға қысқарту жоспарланады.

Негізсіз салық тексерістері бойынша мәселелерді шешу үшін жоспарлы тексерістердің саны қысқарады, жеткізушілерді қарсы тексерулер жойылады, бұл нәтижесінде тексерістердің санын 40 %-ға қысқартуға мүмкіндік береді.

Одан басқа бизнестің мемлекеттік сатып алуларға және квазимемлекеттік сектордың сатып алуларына қол жеткізуін қамтамасыз ету бойынша үлкен жұмыс атқарылған, осы бағытта сатып алулардың электрондық алаңы, санаттылық және алдын-ала біліктілік іріктеу жүйесі ендірілді. Сондай-ақ әрбір жүйе түзуші кәсіпорын бойынша жергілікті қамтылу үлесіп ұлғайту бойынша жұмыс жүргізіліп келеді. Атап айтқанда, ірі кәсіпорындарда өнім номенклатурасын және сұранысты қалыптастыру үшін талдау жасалады.

Барлық шараларды жүзеге асыру Doing Business 2018 рейтингінде ел жағдайын 190 елдің арасынан 36 орынға дейін жоғарылатуға мүмкіндік берді. Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың қарапайымдылығы Бүкіләлемдік банк тобымен 10 индикатордың негізінде бағаланады.

Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамыту үшін перспективалы инвестициялық жобалар 4 кестеде келтірілген.

4 кесте – Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамыту үшін перспективалы инвестициялық жобалар

Инвестициялық жобаның атауы	Жобаның сипаттамасы	Жобаның құны
Ауданы 3 га жылыжай кешенін салу	Тамшылы суарумен томатты, шпалерді қолданумен тамшылы суарумен қиярды, гидропоник әдісімен көкөніс өсіру	1 718 млн. теңге
Мәдени-бос уақыт және сауықтыру орталығы	- 45 орынға арналған VIP-топтағы қонақүй кешені; - шағын барды және 150 отыру орнына арналған мейрамхананы қоса, тамақтану нүктелерінің желісі; - балалар үшін ойын-сауық орталығы (6 жол); - SPA-салон, сұлулық салоны; - сауналар кешені, жаттығу құралдарымен жай, бассейн	1 386 млн. теңге
2000 га суармалы учаскені енгізу	Рапсты, сояны, жоңышқаны және картопты өсіру бойынша шаруа қожалығының қызметін ұйымдастыру	747 млн. теңге
Каустикалық соданы өндіру	Тұз кен орнының негізінде қатты каустикалық соданы өндіру (Коряковское көлі)	245 млн. теңге
Ауданы 230 га суармалы учаскені енгізу	Жоғары пайдалы көкөніс дақылдарын: сәбіз, картоп, түйінді пияз, сондай-ақ шырынды құрама азық: жоңышқа өсіру	220 млн. теңге
Көмірдің күлін өңдеу және өнеркәсіптік өнімді алу	Көмір жаққаннан қалатын күлді кешенді өңдеу технологиясы	170 млн. теңге
Сүт-тауарлы ферманы жаңарту	ІҚМ сүтін және етін өндіру	45 млн. теңге
Страустарды өсіру	Жұмыртқаны, етті, теріні келесі сату үшін страустар көшеттігін ұйымдастыру	3 млн. теңге
Экологиялық туризмді дамыту	Қала тұрғындарына және шетелдіктерге ауылда тынығуды ұйымдастыру	10 млн. теңге
Ескерту – Автормен әзірленді		

Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамытудағы заманауи бағыт ретінде экологиялық туризм болуы мүмкін. Экотуризмнің халықаралық қоғамы (The Ecotourism Society) экотуризмге келесі анықтама берді: «Экотуризм – табиғатты қорғауға ықпал ететін және жергілікті халықтың әл-ауқатын жақсартатын табиғи аумақта жауапты саяхаттау». Алғашқылардың бірі ретінде 20 ғасырдың 70-шы жылдары Францияда экологиялық туризм пайда болды. Одан кейін, 80-шы жылдардан бастап, экологиялық туризм Еуропада дамыды.

Қазіргі уақытта кейбір еуропа елдерінде экологиялық туризмнен түскен табысты ауыл шаруашылығынан түсетін табыспен салыстыруға болады. Еуропалық ауыл туризмінің көшбасшысы ретінде Италия мойындалды, ол жыл сайын шамамен 350 млрд. доллар көлемінде пайда алады. Швейцарияда туризмнен түскен табыс жылына 15 млрд. долларды құрайды, олардың ішінде 10 млрд. долларды таулы жерлерде орналасқан фермерлер береді.

Экологиялық туризм Балтия елдерінде де танымал бола бастады. Литвада экологиялық туризм қызметтерін ұсынатын шамамен 1000 қонақ үйлері бар, Латвияда - шамамен 300 ауыл үйлері. Польшада Беловеж тоғайының аумағында орналасқан «Бяловажа» тынығу сұранысқа ие.

Германияда, Ұлыбританияда, Францияда, Оңтүстік Кореяда және Жапонияда өткізілген 10000 адамға дейін құрайтын сұрастыру мен зерттеулер көрсеткендей [5], шетелдіктер арасында Қазақстанда экологиялық турларға жоғары қызығушылық бар. Қазақстанды 2030 жылға дейін танымал туристік бағытқа айналдыру үшін 1 миллиард доллар көлемінде қаржы салу қажет, Еуропадан және Азиядан 14,2 миллион турист туристік бағыт ретінде Қазақстанға қызығушылық танытады.

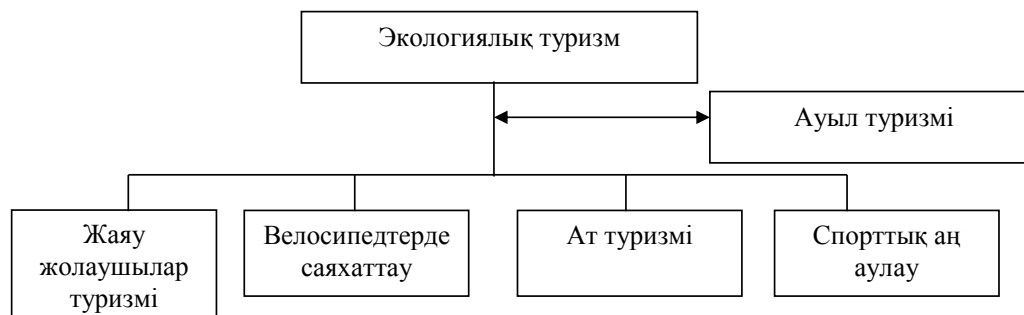
Қазақстанда елдің ең көркем жерлерінде 25 ауылда 50 қонақжай отбасы шоғырланған. Олардың арасында ең белгілі: Угам (Қасқасу, Болдыберек, Көксаек, Төңкеріс, Леңгер), Жабағылы және Түлкібас, Қорғалжын, Көкшетау (Сандықтау, Айыртау, Имантау), Балкашино, Қарқаралы, Шабанбай Би, Шашубай (Балқаш), Риддер, Катон-Қарағай (Черновое, Урыль, Коробиха, Маймыр), Жоңғар Алатауы, Алтын Эмель, Саты, Талғар, Манғыстау.

Павлодар облысы бай тарихи-мәдени және табиғи потенциалға ие Қазақстан өңірлерінің қатарына жатады. Облыс аумағында Баянауыл ұлттық табиғи паркі, «Мойылды» Қазақстанның шипажайы, Ертіс өзенінің алқабы, көптеген табиғи, тарихи, археологиялық, мәдени және этностық ескерткіштер бар.

Қазақстанда экологиялық туризмнің ресми ақпараттық сайтында Павлодар облысында қонақ үйлердің болуы жөнінде ақпарат жоқ.

«Облысымызда туризм қаншалықты қажет» деген тақырыпқа Павлодар қаласының 120 тұрғындарының арасында өткізілген әлеуметтік сұрастыру көрсеткендей, сұрастырылған респонденттердің 68%-ы ауыл туризмі сияқты тынығу түріне қызығушылық білдірді.

Павлодар облысында экологиялық туризмнің перспективалы бағыттары 5 суретке сәйкес ұсынылған.

5-сурет – Павлодар облысында экологиялық туризмнің перспективалы бағыттары [автормен әзірленді]

Павлодар өңірінің Ақтоғай, Ертіс, Железинка, Қашыр, Успенка аудандары этномәдени дәстүрмен ауыл туризмін дамыту үшін потенциалға ие. Дәстүрге айналған «Теренкөл-Омск» жылсайыңғы веложүгірісті жергілікті колоритті қосумен, жүгіру қатысушыларын осы елді мекеннің өміріндегі

маңызды оқиға ретінде қарсы алумен кеңейтуге болады. Шарбақты ауданы ән фестивалін жыл сайын өткізеді, оған шекаралас Алтай өлкесінің әртістері мен аспапшылары қатысады [10].

Ауыл туризмін дамыту бойынша бизнес-идея 2016 жылдан бастап Павлодар облысында тірек ауылдарын және аудан орталықтарын дамыту бағдарламасын жүзеге асыру жағдайларында да өзекті. Бағдарламаға 31 елді мекен қосылды.

Павлодар облысында ауыл туризмінің дамуын тежейтін факторларға мыналарды жатқызуға болады:

Қазақстан Республикасының заңнамасында орналасудың тандалған құралында (қонақүй, санаторий, тынығы үйі, турбаза және т.б.) тынығуға турист қамтамасыз етілуі тиіс нақты стандарттар жоқ;

- кірме туристтер үшін пысықталған және сипатталған маршруттардың жоқтығы (бару орындарын, мекен ету, ойын-сауық, тамақтану жерлерін және т.б. сипаттаумен 3 күннен бастап);

- өңірді Қазақстанның басқа облыстарының арасынан бөлетін түпнұсқалық ұсыныстардың жоқтығы: ауыл туризмі, фототурлер, ұлттық бұйымдарды жасау бойынша турлар, қазбаларға қатысу, белсенді командалық шытырман оқиғалы ойындар, табиғатта бизнес-тренингтер және т.б.;

- табиғи және экологиялық туризмнің негізгі ресурсы болып табылатын ұлттық парктер мәртебесінде қорғалатын табиғи аумақтардың әлсіз дамыған желісі;

- халықаралық, республикалық және облыстық маңызға ие шаралар өткізілмейді (фестивальдер, конкурстар, семинарлар, кеңестер және т.б.).

Осылайша, ауыл туризмінің әлеуметтік-экономикалық маңызы өте үлкен: ауылдық жерлерде қала тұрғындарының релаксациясы; қаржы құралдарының қалалардан өңірлерге қозғалысы; ауыл халқы үшін жұмыспен қамтылудың балама көздерін құру; олардың экономикалық қамтамасыз етілуінің деңгейін жоғарылату, ауыл тұрғындарының қалаларға көшіп кету процесінің әлсіреуі, ауыл шаруашылық өнімін және халық кәсіпшілігінің заттарын өткізу нарығының қалыптасуы; инфрақұрылымды дамыту, аумақтың табиғи және мәдени ресурстарын сақтау, ауылдық жерлерде әлеуметтік шиеленістің төмендеуі және т.б. Қалаларда жұмыспен қамтылудың жоғары шоғырлануымен Павлодар облысының аумағы үшін ауыл туризмі ауылда жұмыспен қамтылуды дамытудың жақсы нұсқасына айналар еді.

Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамытуға жасалған талдау барысында тежеуші факторлардың екі тобы анықталды. Біріншісі – мемлекеттің экономикалық саясатының негізіне салынған жалпы экономикалық сипаттағы себептер, екіншісі – жеке, артқышылығымен ұйымдық сипаттағы себептер.

Осылайша, шағын кәсіпкерліктің ерекше нысаны ретінде отбасылық бизнестің артықшылықтарына мыналар жатады: бейімділік және нарықтың өзгеретін мұқтаждықтарына жылдам жауап қайтару қабілеті, ірі компанияның серіктесі ретінде инновациялық қызметке белсенді қосылу; отбасы институтын нығайтудың маңызды әлеуметтік функциясын орындау, балаларды сәтті тәрбиелеуге, олардың әлеуметтенуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V Предпринимательский кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2018 г.) [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> (дата обращения: 12.03.2018)

2 Қазақстан Республикасы Статистика бойынша агенттігі ресми сайты [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.state.kz> (дата обращения: 04.03.2018)

3 Ресми сайт Қазақстан Республикасы Статистика бойынша агенттігі. Қазақстан өңірлері [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.state.kz> (дата обращения: 04.03.2018)

4 «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ ресми сайты [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.damu.kz/> (дата обращения: 16.04.2018)

5 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 31 тамыздағы № 515 қаулысы. «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://adilet.zan.kz> (дата обращения: 12.03.2018)

- 6 Miller N., Fitzgerald M., Winter M., Paul J. Exploring the overlap of family and business demands: Household and family business managers' adjustment strategies // *Family Business Review*. – 1999. – № 12. – pp. 253-268.
- 7 Poutziouris P. Z., Smyrnios K. X., Klein S. B. Handbook of research on family business. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2006.
- 8 Джулаева А. М. Проблемы развития семейного бизнеса в современной экономике // Вестник КазНУ. Сер. Экономическая. – 2014. – № 3.
- 9 Корчагина Е. В., Шило П. Г. Организационная культура семейных фирм: ключевые особенности // Менеджмент в России и за рубежом. – 2016. – № 1.
- 10 План нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: www.adilet.gov.kz (дата обращения: 23.05.2018)
- 11 Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://mid.gov.kz/ru/pages/gosudarstvennaya-programma-industrialno-innovacionnogo-razvitiya-respubliki-kazakhstan-na-0> (дата обращения: 23.05.2018)
- 12 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства». – 2012. – Астана, 14 декабря.
- 13 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. Регионы Казахстана [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 23.05.2018)
- 14 Официальный сайт Правительства Республика Казахстан [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://ru.government.kz> (дата обращения: 23.05.2018)
- 15 Программа развития территории Павлодарской области на 2016-2020 годы [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://pavlodar.gov.kz/programma-razvitija-territorii-pavlodarskoj-oblasti/>
- 16 O'Hara W. T., Mandel P. The world's oldest family companies // *Family Business Magazine*. – 2002. – pp. 37-49.
- 17 Olson P. D., Terpstra D. E. Organizational structural changes: Life-cycle stage influences, and managers' and interventionists' challenges // *Journal of Organizational Change Management*. – 1992. – № 5 (4). – pp. 27-40.
- 18 Olson P. D., Zuiker V. S., Danes S. M., Stafford K., Heck R. K. Z., Duncan K. A. The impact of the family and the business on family business sustainability // *Journal of Business Venturing*. – 2003. – № 18 (5). – pp. 639-666.

References

- 1 "Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktyabrya 2015 goda № 375-V Predprinimatel'skii kodeks Respubliki Kazakhstan (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.07.2018 g.)" (2015), available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> (Accessed March, 12, 2018) (In Russian)
- 2 "Kazakstan Respublikasy Statistika boiynsha agenttigi resmi saity" (2018), available at: <http://www.state.kz> (Accessed March, 04, 2018) (In Kazakh)
- 3 "Resmi sait Kazakstan Respublikasy Statistika boiynsha agenttigi. Kazakstan onirleri" (2018), available at: <http://www.state.kz> (Accessed March, 04, 2018) (In Kazakh)
- 4 "Damu" kasipkerlikti damytu kory" AK resmi saity" (2018), available at: <https://www.damu.kz/> (Accessed April, 16, 2018)
- 5 "Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2016 zhylygy 31 tamyzdany № 515 kaulysy. "Biznestin zhol kartasy 2020" biznesti koldau men damytudyn biringai bagdarlamasy" (2016), available at: <http://adilet.zan.kz> (Accessed March, 12, 2018) (In Kazakh)
- 6 Miller N., Fitzgerald M., Winter M., Paul J. "Exploring the overlap of family and business demands: Household and family business managers' adjustment strategies", *Family Business Review*, Vol. 12, pp. 253-268.

- 7 Poutziouris P.Z., Smyrnios K.X., Klein S.B. (2006), *Handbook of research on family business*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- 8 Dzhulaeva A.M. "Problemy razvitiya semeinogo biznesa v sovremennoi ekonomike", *Vestnik KazNU. Ser. Ekonomicheskaya*, Vol. 3. (In Russian)
- 9 Korchagina E.V., Shilo P.G. (2016), "Organizatsionnaya kul'tura semeinykh firm: klyuchevye osobennosti", *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, Vol. 1. (In Russian)
- 10 "Plan natsii – 100 konkretnykh shagov po realizatsii pyati institutsional'nykh reform Glavy gosudarstva Nursultana Nazarbaeva" (2018), available at: www.adilet.gov.kz (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 11 "Gosudarstvennaya programma industrial'no-innovatsionnogo razvitiya Respubliki Kazakhstan na 2015-2019 gody" (2014), available at: <http://mid.gov.kz/ru/pages/gosudarstvennaya-programma-industrialno-innovatsionnogo-razvitiya-respubliki-kazakhstan-na-0> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 12 "Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan - Lidera Natsii N.A.Nazarbaeva Narodu Kazakhstana "Strategiya "Kazakhstan-2050": Novyi politicheskii kurs sostoyavshegosya gosudarstva" (2012), Astana. (In Russian)
- 13 "Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva Natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan. Regiony Kazakhstana" (2018), available at: <http://stat.gov.kz> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 14 "Ofitsial'nyi sait Pravitel'stva Respublika Kazakhstan" (2018), available at: <http://ru.government.kz> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 15 "Programma razvitiya territorii Pavlodarskoi oblasti na 2016-2020 gody" (2017), available at: <http://pavlodar.gov.kz/programma-razvitiya-territorii-pavlodarskoj-oblasti/> (Accessed May, 23, 2018) (In Russian)
- 16 O'Hara W.T., Mandel P. (2002), "The world's oldest family companies", *Family Business Magazine*, pp. 37-49.
- 17 Olson P.D., Terpstra D.E. (1992), "Organizational structural changes: Life-cycle stage influences, and managers' and interventionists' challenges", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 5 No. 4, pp. 27-40.
- 18 Olson P.D., Zuiker V.S., Danes S.M., Stafford K., Heck R.K.Z., Duncan K.A. (2003), "The impact of the family and the business on family business sustainability", *Journal of Business Venturing*, Vol. 18 No. 5, pp. 639-666.

Түйін

Мақалада Павлодар облысында отбасылық бизнесті дамыту үшін негізгі перспективалы инвестициялық жобалар бөліп көрсетілген. Бизнес-жобаны жүзеге асыра отырып, кәсіпкер жобаның кез-келген кезеңінде қолдау ала алады, шағын және орта бизнесті қолдау бойынша ұйымдастыру мәліметтері мақалада ұсынылған және жоба кезеңдері бойынша топтастырылған.

Summary

The article outlines the main prospective investment projects for the development of the family business in the Pavlodar region. Realizing the business project, an entrepreneur at any stage of the project can apply for support, these organizations supporting small and medium-sized businesses are presented in the article and grouped by the project stages.

*Материал поступил
в редакцию 30.05.2018*